

ПРАЦЮЄМО З ВИХОВАТЕЛЯМИ

«Дошкільний вік — базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини», — зазначено у Законі України «Про дошкільну освіту». Поряд з такими моральними якостями, як людяність, співчутливість, чесність, автономність, наполегливість, дружба, толерантність, повага до іншої людини тощо, які закладаються у дошкільному віці, формується і відповідальність

Тетяна ГУРЛЄВА,
науковий співробітник
лабораторії консультативної
психології та психотерапії
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН
України

Виховуємо відповідальність у дошкільників

Маленька дитина хоче бути хорошою в очах дорослих, намагається поводитися за правилами. Вона радіє, задоволена собою, коли відповідає очікуванням близьких дорослих і, навпаки, відчуває сором і страх перед покаранням та ймовірністю потрапити до категорії «поганих дітей», коли її звинувачують у негарній поведінці.

Почуття сорому і страху є основою розвитку совісності у маленьких дітей, що забезпечує у подальшому становлення відповідальності особистості, коли ці стримуючі негативну поведінку почуття трансформуються у **здатність і потребу людини керувати своєю поведінкою, своїм життям, покладаючись на власну совість як «внутрішній моральний закон».**

Відповідальність розглядають як **інтегральну властивість особистості.** Вона виявляється в усвідомленій, ініціативній, самостійній поведінці, є механізмом організації життєдіяльності людини.

У різні періоди розвитку людини якість відповідальності характеризується своїми унікальними особливостями. Вважається, що **пік сензитивності** для розвитку цієї якості припадає на підлітковий вік, якому притаманне активне

включення індивіда у соціальне оточення. Проте вже на етапі раннього дитинства формується почуття обов'язку. Так, Ерік Хомбургер Еріксон (Erik Homburger Erikson), відомий американський психолог та психоаналітик, вважає, що почуття автономності та особистої цінності, що супроводжується виникненням відповідальності, поваги до порядку й дисципліни, формується у віці до п'яти років. Тож **найсприятливішим для розвитку відповідальності, її початкових форм, прийнято вважати старший дошкільний вік (6 — 7 років).**

Відповідальності **набувають у процесі соціалізації.** Суть процесу формування цієї якості — засвоєння дитиною зовні заданих норм поведінки і перетворення їх у внутрішні регулятори діяльності.

Відповідальність — якість особистості, що виявляється в усвідомленні та емоційному переживанні необхідності виконати справу, що має значення не лише для себе, а й для інших людей, готовність дати звіт щодо своїх дій

Ключові слова:
відповідальність; виховання
відповідальності; причини
безвідповідальності; форми
прояву відповідальності

Від зовнішньої — до внутрішньої відповідальності

Прояви відповідальності з'являються вже у ранньому віці, і поступово ця якість стає більш зрілою, визначаючи внутрішній і зовнішній обов'язок особистості.

Соціальна та індивідуальна відповідальність розвиваються нерівномірно. Прояви у дошкільників автономності, незалежності, наполегливості батьки і вихователі зазвичай підтримують, вважаючи чи їх адекватними самовиявами особистості дитини. При цьому дітям прищеплюють соціальні навички, норми і правила, не завдаючи шкоди загальному процесу розвитку особистості.

Але наприкінці дошкільного віку, переважно з вини дорослих, можна спостерігати негармонійне поєднання особистого і суспільного чинників, що впливають на розвиток дитини. Замість того щоб підтримати щире прагнення дитини до власної волі (що почасти, але все наполегливіше заявляє про себе), водночас формуючи толерантність до суспільних норм та їх внутрішнє прийняття, вольові зусилля та ініціативи старшого дошкільника дорослі поступово і наполегливо обмежують правилами та настановами, глушачи голос власного ества дитини. А отже, гальмуючи перетворення зовні заданих норм поведінки у внутрішні регулятори діяльності, тобто стримуючи процес формування якості відповідальності.

Прояви зачатків відповідальності на різних вікових етапах

Відповідальність бере свій початок у найменших, слабких, але з часом усе відчутніших, порухах до **самостійності й незалежності**. Вже немовля має потребу рухатися, перевертатися з боку на бік, гратися іграшками, повзати. Тож забезпечення свободи рухів активізує і розвиває потенціал психічних функцій, закладених у дитини. Згодом, **на другому році життя** малюк активно діє з речами, у нього формується вміння ліпити, малювати, конструювати. Перетворюючи речі у знаряддя людської діяльності, маленька дитина нарешті **стає суб'єктом діяльності**.

У *два роки* дитина чітко відрізняє себе від інших, вимагаючи уваги до себе: «Богданчик хоче їсти», «Ляля гуляє».

Раній вік є сензитивним і для розвитку мовлення — дитина активно оволодіває основними синтаксичними конструкціями, граматичними формами слова і фонетикою. Формування мовлення, образного мислення (предметні дії з опорою на слово) вважається основою психічного розвитку дитини у цьому віковому періоді.

Наприкінці *третього року* життя дитина вже говорить про себе: «Я хочу!», «Я сам!». Криза трьох років проявляється у негативізмі, вередливості, вимозі більшої самостійності, автономності і **завершується усвідомленням свого Я**, що закладає фундамент розвитку відповідальності.

Увага! Пригнічення означених проявів призводить до становлення безвільної, безініціативної, боязкої, безвідповідальної людини.

У чотири роки дитина вже здатна керувати собою, бути наполегливою під час виконання доручень, намагається «бути хорошою», в іграх відтворює дії дорослих, що сприяє формуванню почуття дорослості. Дітям цього віку ще властивий синкретизм, але у них вже починає формуватись етична свідомість, зокрема:

- дитина засвоює, розрізняє, приймає й оцінює моральні норми;
- усвідомлює власні почуття.

У шість років формуються самооцінка і самосвідомість, що уможлиблює систематичне навчання, залучення дошкільника до праці разом з дорослими і до ігор з однолітками. Довільна поведінка, вибірковість у стосунках, певний статус у групі, володіння мовленням, прояви загальних, розумових, а також спеціальних здібностей, таких, як художні, музичні, хореографічні — все це свідчить про готовність дитини до шкільного навчання. А нова роль, нові, пов'язані з нею завдання, сприяють розвитку відповідального ставлення дошкільника до вимог та настанов дорослих, до своєї поведінки, до самого себе.

Маленькі діти бояться того, що дорослі можуть викрити їхні погані вчинки. **Норми моралі для дитини** — щось зовнішнє, вона виконує правила, встановлені дорослими, з чисто егоїстичних міркувань. Спочатку вона орієнтується на покарання і поводить себе «добре», аби його уникнути, потім орієнтується на заохочення, очікуючи отримати за свої правильні дії яку-небудь нагороду. Соціально і психологічно зріла молодь воліє дотримуватися правил і законів, бо це не лише «так треба», а «відповідає моїм власним переконанням».

Маленькі діти бояться того, що дорослі можуть викрити їхні погані вчинки. **Норми моралі для дитини** — щось зовнішнє, вона виконує правила, встановлені дорослими, з чисто егоїстичних міркувань. Спочатку вона орієнтується на покарання і поводить себе «добре», аби його уникнути, потім орієнтується на заохочення, очікуючи отримати за свої правильні дії яку-небудь нагороду. Соціально і психологічно зріла молодь воліє дотримуватися правил і законів, бо це не лише «так треба», а «відповідає моїм власним переконанням».

Причини безвідповідальності

До **внутрішніх причин** безвідповідальності належать такі психологічні характеристики дитини, як-от:

- недоліки пам'яті, уяви, сприймання;
- недостатній розвиток емоційно-вольової сфери;
- швидка стомлюваність;
- невміння виконувати завдання, які вимагають посидючості, наполегливості, точності, спритності;
- особливості темпераменту.

До **зовнішніх причин** безвідповідальності можна віднести:

- надмір управлінських методів виховання, що спрямовані передусім на беззаперечне підпорядкування дитини волі дорослого;
- наполягання дорослого на обов'язковому виконанні вимог, без усвідомлення і внутрішнього прийняття дитиною приписів, без готовності до очікуваних дій, без розуміння алгоритму нормативної поведінки;
- відношення до дитини як до пасивної, нудьгуючої, байдужої, не здатної до активної діяльності, неорганізованої та агресивної.

Синкретизм — нездатність до розуміння причинно-наслідкових зв'язків

Вихованню відповідальності сприяє:

- щире бажання діяти за правилами і вимогами
- інтерес до дорученої справи
- віра дитини у власні сили, у можливість виконати завдання
- доброзичлива моральна атмосфера у сім'ї та у дитячому колективі
- надання дітям вчасної допомоги
- авторитет і особистий приклад дорослого

Безвідповідальність може бути спричинена несправедливістю, посиленою вимогливістю дорослих, гіперопікою, що створюють психологічний бар'єр для прийняття вимог, спричиняють появу яскраво виражених відхилень у поведінці, або ж певну «заорганізованість» (сліпе підкорення встановленому порядку у певному оточенні). Байдушність дорослих, ігнорування ними потреб і почуттів дітей, брак віри у їхні можливості штовхає дітей до пошуку нових авторитетів і видів діяльності, навіть суспільно невизнаних і шкідливих.

Запобігати безвідповідальності дорослі можуть, залучаючи дітей до організованих ігор, різних видів діяльності у групі.

Відповідальність дошкільника як ззовні задана необхідність

Моральний розвиток відбувається поступово, піддається впливу дорослих, може бути прискореним і за нормальних умов є незворотнім. Тому так важливо створити психолого-педагогічні умови для розвитку автономної моралі.

Дітям дошкільного віку **властиве бажання бути «хорошими»** і отримувати за свою гідну, схвальну поведінку різні заохочення. Сором і почуття провини через невідповідність очікуванням батьків, вихователів та інших близьких дорослих примушують дитину замислюватися над своїми діями, шукаючи у собі причину невдач і відчуваючи невдоволення собою. Такий внутрішній стан спонукає до старанності й наполегливості і поступово перетворюється у совісність.

Відповідальне ставлення до обов'язків та їх виконання формується вже у дошкільному дитинстві. Дитина **засвоює правила колективного життя й дотримується їх**, не зважаючи на те, що ці правила поки що недостатньо нею усвідомлені.

Соціальна відповідальність як риса формується поетапно, її **розрізняють за рівнями зрілості і формами прояву**:

- відповідальність як ззовні задана необхідність (ранні етапи розвитку особистості);
- відповідальність як усвідомлена необхідність (підлітковий період);
- відповідальність як потреба (період ранньої юності).

Ці форми прояву соціальної відповідальності приховують у собі прояви внутрішньої відповідальності, при якій особистість орієнтується, насамперед, не на задані норми й правила, а на внутрішні спонукання, прислухаючись до «голосу власної совісті», яка є мірилом того, наскільки зовнішні настанови й очікування відповідають власному, внутрішньому закону.

Сім'я як суб'єкт відносин відповідальної залежності

У сім'ї людина не лише народжується, отримує все необхідне і відчуває себе захищеною, але і стає особистістю. У дитини починають формуватися моральні переконання, життєва позиція, на неї покладають перші обов'язки, а відповідальність за їхнє виконання переходить у внутрішній план, стає потребою.

Атмосфера у найближчому оточенні дитини має відповідати принципам гуманності і демократичності. Завдяки «...хорошій сім'ї перед дитиною, — пи-

сав Василь Сухомлинський, — розкривається все те, на чому утверджується її віра у людську красу, її душевний спокій, рівновага, її непримиренність до всього аморального, антигромадського».

Сім'ю можна розглядати як різновіковий колектив, у якому **дорослий виконує керівну роль**, але, зауважимо, не **стосовно молодшого члена сім'ї, а стосовно процесу, що сприяє поступовому становленню відповідальності** дитини. На жаль, у деяких сім'ях інстанцією відповідальності стає зовнішній авторитет, а не сама людина, її власна совість. За таких умов зростаюча особистість залежить від авторитарних батьків, які пригнічують її упродовж усього життя, примушуючи бути слухняною, сумірною і правильною відповідно до встановлених ще у дитинстві вузьких рамок поведінки, перешкоджаючи дитині самоствердитися як творчій індивідуальності. **Перспективними виявляються стосунки**, побудовані на так званій «альтруїстичній любові» між дорослими та дітьми, яка передбачає певний рівень духовного розвитку батьків. Доведено, у дітей та дорослих, яких оточує атмосфера любові, поваги, безпеки, є те, що ми називаємо совістю, а також бажання дарувати радість іншим людям і робити їх щасливими.

Батьки мають організувати життя дитини. Це означає планувати режим дня, враховуючи графік занять дошкільника, час на виконання домашніх доручень, час на прогулянки та ігри тощо. Важливо привчати дитину до дисциплінованості. Дитина має розуміти, що лише від неї самої залежить її поведінка, чи правильно і вчасно виконане завдання.

Спільна діяльність з дорослими чи дітьми різного віку сприяє «підтягуванню» себе до старших і підтримці молодших, що є запорукою формування відповідальності і взаємовідповідальності.

До відповідальності — через позитивні емоції

Величезне значення у формуванні особистості у цілому і відповідальності зокрема має **ранній емоційний досвід**. Фундаментом розвитку здорової психіки дітей є відчуття ними любові, захищеності і повного прийняття батьками, вихователями, однолітками тощо. Відчуття неприйняття, зневаги, нелюбові, повної байдужості з боку

найближчого оточення глибоко переживається дітьми. Маленькі діти відчують себе нещасними, покинутими, такими, яких не люблять. А це посилює страхи, викликає почуття провини, що аж ніяк не стимулює розвиток совісності, почуття відповідальності.

Які б виховні методи й прийоми не застосували чи то у сім'ї, чи то у дошкільному закладі, **дорослі завжди мають приймати дітей**, цікавитися ними, їхнім внутрішнім світом, любити їх любов'ю, яка «вміє» розпізнати справжнє, суттєве і «здатна» не принижувати дитину, не дорікати їй у негарній поведінці.

У дітей з наймолодшого віку слід підтримувати **приємні емоції**, ствердне ставлення до себе, до життя, до того, що вони роблять, чим займаються й у що грають, до однолітків і близьких дорослих, до інших людей, до зовнішнього світу. Не можна допускати неприйняття, ізоляції дитини у групі дітей, несправедливих вимог з боку дорослих, неповажного ставлення до особистості взагалі, ігнорування явних успіхів і потенційних можливостей дитини, а необхідно сприяти самовираженню кожної конкретної дитини, її індивідуалізації.

Важливо підтримувати **позитивний емоційний клімат** серед вихователів, членів родини, в якій живе і виховується дитина. Доброзичлива атмосфера позитивно впливає на прояви відповідальності.

Вправляння у відповідальній поведінці:
вдома та у дошкільному закладі

Основними **методами виховання** відповідальності вважають переконання і вправляння. Дуже важливо, щоб і батьки і вихователі створювали сприятливі умови для вправляння дітей у відповідальних вчинках, у формуванні стійких навичок і звичок.

Основою формування відповідальності є:

- *знання* про те, що належить робити;
- *особистісний* смисл діяльності;

- *переживання і звички*, що сприяють єдності свідомості й поведінки дитини.

Відповідальність формується у **різних видах**

діяльності:

- при самообслуговуванні;
- у грі;
- під час допомоги батькам та іншим дорослим;
- у спільній трудовій діяльності дітей, яку можна організовувати у старшому дошкільному віці як у родині, так і у дитячому садку.

Етапи формування відповідальності:

- початковий етап — засвоєння суті вимог і прояви відповідальності носять зовнішній характер через неможливість вчиняти інакше
- етап усвідомлення — відповідальність проявляється відповідно до усвідомлення своїх обов'язків
- завершальний етап — у дитини з'являється вимогливість до себе, усвідомлення власної відповідальності

Спільна трудова діяльність може об'єднувати всіх дітей групи і бути колективною (прибирання кімнати або майданчика, висаджування квітів на клумбі тощо). Колективній праці притаманні спільна мета, відповідальність за результат, розподіл праці між учасниками, залежність їх одне від одного. Така форма діяльності буде ефективною за наявності у дітей досвіду співробітництва, належного оволодіння навичками конкретних видів праці.

Делегування відповідальності як механізм її формування

Виховання відповідальності неможливе без її делегування під час виконання доручень. Делегувати відповідальність можуть як дорослі, так і однолітки.

Як засіб виховання відповідальності у дітей молодшого дошкільного віку доцільно використовувати доручення, а з метою виховання відповідальності у вихованців середньої і старшої групи дитячого садка, як зазначила доктор педагогічних наук Зоя Борисова, можна застосовувати, наприклад, чергування у їдальні. Дітям роз'яснюють коло обов'язків чергового, показують виконання тих чи тих функцій. Старші дошкільники при цьому можуть самі розподіляти обов'язки між собою і контролювати виконання роботи.

Те, що дошкільник усвідомлює роль чергового, не означає, що він приймає її та покладає на себе відповідальність за особистий та спільний результат діяльності. Однак отриманий таким шляхом результат його участі можна вважати важливим проявом відповідальності на початковій стадії її становлення.

Коли гра — найкращий вихователь

За висновками Жана Піаже (Jean Piaget), відомого швейцарського психолога і філософа, відповідальність розвивається не внаслідок безпосереднього засвоєння соціального досвіду, а під час творчої, активної взаємодії із соціальним середовищем і людей одне з одним. Такою вза-

ємодією у дошкільному віці насамперед вважають гру. Виконуючи певні ролі, діти починають усвідомлювати взаємозалежності у грі, у них з'являється зацікавленість у взаємному контролі й уніфікації правил.

Американський психолог Джордж Герберт Мід (George Herbert Mead) убачав у грі узагальнену модель формування «самості» людини — збирання свого Я. Це сфера найповнішого самовираження, самовизначення, самоперевірки, самореабілітації, самоздійснення. Завдяки іграм діти вчаться довіряти собі та іншим, розрізняти, що належить приймати, а що — ні у навколишньому світі, як казав Януш Корчак, «віднайти себе у суспільстві, себе в людстві, себе у Всесвіті».

Відповідальність **формується під час гри**, коли малюки проживають перші колективні радості та розчарування, усвідомлюють свою причетність до успіхів та невдач, знаходять себе у цьому дійстві й прагнуть найбільшого саморозкриття.

Сюжетно-рольова гра є **потужним чинником розвитку гуманних почуттів**, зокрема й почуття відповідальності. У грі діти набувають соціального досвіду міжособистісних стосунків. Вони ставлять собі мету, організують середовище для розв'язання завдань, переживають різні стани. У грі надається право вільного вибору, діти приймають на себе певні зобов'язання і не просто

засвоюють знання, але й вчаться співпрацювати зі старшими та одне з одним. Саме ігрова діяльність передбачає новаторство, створює умови вільної творчої праці. У такій діяльності дитина проявляє свою індивідуальність, може самоствердитися, реалізувати свої творчі потенції і, що особливо важливо, — «радіти життю», що відповідає головному принципу гуманізації освіти: принципу природоспіввіднесення.

Крок за кроком до відповідальності

Відповідальність як якість особистості формується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

До **внутрішніх чинників**, зокрема, належать:

- *знання* суспільних норм і своїх можливостей;
- *упевненість* у правильності вчинених дій, здатність передбачати їхній результат, підкоряти обрані засоби поставленій меті;
- *усвідомлення* своєї ролі в спільній справі;
- *потреба* в самостійності й творчій активності.

До **зовнішніх чинників** належать:

- *постановка* педагогічних вимог;
- *організація* суспільно корисної діяльності;
- *оптимізація* умов для самовиховання.

Дошкільник має знати правила і норми, які дорослий пропонує йому для виконання, розуміти їхнє значення для всіх дітей і особисто для самого себе, орієнтуватися у варіантах (які можуть бути йому підказані, запропоновані) очікуваної поведінки, вимагати від себе відповідальності. А ще — володіти психологічними засобами захисту власної точки зору, нехай навіть вона буде відрізнятися від думки дорослого або групи дітей. Це сприятиме тому, що дитина вчитиметься брати на себе відповідальність за свою поведінку, результати своїх дій.

Підтримуйте дитяче прагнення бути хорошим, бережіть його як найтонший порух людської душі, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрість батьківської влади на деспотичне самодурство.

Василь Сухомлинський

Про відповідальність дошкільника можна говорити, коли він:

- знає моральні норми, розуміє і має бажання їх виконувати;
- усвідомлює цінність, послідовність виконання того, чого від нього очікують, можливі результати;
- дотримується правил поведінки, керується здоровим глуздом, розрізняє свої та чужі обов'язки;
- може старанно і вчасно виконувати певні завдання;
- закінчує розпочату справу, долає пов'язані з цим проблеми і труднощі;
- готовий виконувати складні доручення у групі чи вдома, пов'язані з інтересами, які стоять вище за власні бажання;
- може відмовитися від цікавої гри, іншої діяльності на користь важливої справи;
- усвідомлює значущість власної поведінки, своїх дій для рідних, близьких, друзів;
- намагається бути чесним і правдивим, дотримуватись свого слова;
- бере на себе обов'язки (або навіть провину когось іншого), старанно їх виконує;
- відчуває провину, дискомфорт, «муки совісті» перед іншими через невиконання або ухиляння від виконання моральних обов'язків. Так дитина поступово вчиться відповідати за свої дії, вчинки та їх наслідки для себе самої і для оточення. Навчається поводитися відповідально навіть без дорослого, без контролю ззовні;
- отримує задоволення від виконаної дії, проявляє ініціативу, пропонує шляхи розв'язання завдань, наполегливо досягає позитивного результату, творчо підходить до справ;
- орієнтується у спілкуванні на інших, вміє співчувати і турбуватися про інших, прагне і вміє надати допомогу.

Ці знання і вміння дадуть змогу дитині, перебуваючи вже у статусі першокласника, вчасно і старанно виконувати домашні завдання, а на зауваження вчителя реагувати не так болісно, як та дитина, яка боїться авторитету дорослого і намагається поводитися згідно з його вимогами, не усвідомлюючи причин того, що відбувається.

Як допомогти дитині у формуванні відповідальності

Дуже важливо, щоб дитина розуміла, чого саме від неї очікують, для кого потрібно те, що він неї вимагають, як саме і коли треба діяти, перед ким і як саме слід відповідати за свої дії.

З року в рік, крок за кроком допомагайте дітям усвідомлювати і відчувати, що справжня відповідальність — та, яка переживається передусім перед власною совістю, коли людина дотримується так званого «внутрішнього закону», в основі якого лежать життєві цінності.

Дитині варто **чітко окреслити коло доручень та вимог**, які вона могла б і сама хотіла б виконувати. Не «витягайте» з дитини обіцянок, які вона через вікові особливості та певні психологічні обмеження не в змозі виконати, але за це ризикує отримати ярлик «безвідповідальна». А в розумінні дитини це означає — погана, неприємна, неслухняна, яку ніхто не любить.

Допоможіть дитині повірити у те, що вона сама вирішила виконати якусь справу і завершити її, скориставшись при цьому усіма своїми здібностями, уміннями, навичками, — тоді вона зможе виявити і відчувати особисту відповідальність.

Заохочуйте творчий підхід дошкільника до виконання вашого прохання чи доручення і відзначайте не лише досягнутий позитивний результат: оцініть зусилля і наполегливість дитини, дайте їй зрозуміти, що ви знаєте про її труднощі (невміння виконувати це завдання, незадовільне самопочуття, поганий настрій тощо).

Щоб правильно оцінити зусилля дитини у досягненні очікуваного результату, дорослому важливо чітко уявляти її вікові та індивідуальні можливості, які можна визначити різними методами (*див. Додаток*).

Любов батька і матері, бабусь і дідусів, теплі стосунки у сім'ї, з вихователями та іншими дітьми у дитячому садку, повага, довіра, готовність дорослого зрозуміти дитину та її проблеми, а також особиста відповідальність старших за свої слова, обіцянки і вчинки, гідний для наслідування приклад дорослих — усе це допоможе малюку сформуванню уявлення про відповідальність людини і виявляти цю якість у своїй поведінці.

Як сприяти розвитку внутрішньої відповідальності у дітей дошкільного віку?

Важливою умовою результативної психологічної допомоги дитині дошкільного віку є довіра до неї, її особистісного потенціалу. А ще — особиста відповідальність дорослого, який спілкується з дошкільником і спрямовує свої зусилля на створення належних умов для вияву і розвитку відповідальності дитини.

Насамперед, слід вчити дітей не покладатися цілком на авторитет дорослого або страх перед ним, а налаштовувати їх на **формування власної думки**, власних вражень, вчити прислухатися до власних відчуттів, бажань, тихого голосу сумління.

Дуже важливо також ставити перед дитиною чіткі, недвозначні завдання. За потреби слід допомагати їх виконати, **щоб дитина отримала задоволення** від того, що зробила, і зрозуміла, що це важливо не лише для неї, а й для інших дітей та дорослих. Якщо ж дитина не виконає або не сумлінно виконає завдання, то почуватиме сором, невдоволення собою: так дитина вчитиметься відчувати відповідальність за зроблене перед собою та іншими людьми.

Не варто забувати, що високі моральні принципи дорослі мають не лише декларувати, а й розкривати дітям значення таких відомих усім понять і цінностей, як краса, любов, дружба, чесність, доброта, справедливість, відповідальність, совість. Окремо, і в поєднанні одне з одним. Наприклад, дружба неможлива без чесності, доброго і чуйного ставлення, відповідальності тощо.

Будь-яка гра, справа чи вчинок мають бути приводом для акцентування уваги дітей на певній ціннісній рисі чи якості особистості, аби дошкільники відчували і усвідомлювали значення слів і вчинків. А головне — щоб вони захотіли втілювати ці чесноти у життя.

Дорослий, який поруч з дитиною, має бути прикладом людини, яка відповідальна за себе, свою поведінку, вміє спілкуватися з людьми різного віку, стверджує власну гідність та особисту життєву позицію.

Додаток

Методи вивчення відповідальності у дітей дошкільного віку

Бесіда

Виховний сенс бесіди взагалі спрямований на актуалізацію почуттів, обґрунтованого осмислення будь-якої моральної проблеми, що допомагає дитині вийти на моральний вибір, рефлексію відносно своїх вчинків, розвиток потреби у моральному самовдосконаленні, внутрішньому зростанні. Водночас можна спостерігати за дитиною, відслідковувати плин її думок, процес формування власної позиції, корегувати емоційне ставлення до власних суджень і до чужої точки зору. З дітьми можна говорити на різні теми, зокрема:

- Що значить бути хорошою дитиною?
- Погана поведінка — це яка?
- Краще разом чи поодиноці?
- Що я умію і чому від цього добре іншим?

Спостереження

Спостереження спрямоване на аналіз зовнішніх проявів індивідуального світу Я дитини, відстеження проявів її психіки, збирання психологічних фактів поведінки і діяльності з метою їх тлумачення. Спостереження проводять за однією дитиною чи групою дітей, у їх взаємодії. Удома прислухайтесь, про що дитина говорить наодинці з улюбленою іграшкою чи як грається з домашньою тваринкою.

Організація ігрової діяльності

У грі дитина розкривається якнайбільше, не боячись при цьому зробити «щось не так»: вона радиться, ділиться своїми враженнями, вільно висловлює і виказує свої відчуття та почуття. Гра сама по собі є інструментом вивчення дитини, її психічних і психологічних особливостей, і тим простором, в якому дитина справді живе, виявляючи і задовольняючи власні потреби. Участь у рольовій грі (наприклад, ляльковий театр) віддзеркалює бажану і реальну позицію дитини у групі, вдома, у житті взагалі. Спостерігати за дітьми, проявами відповідальності можна під час ігор, які діти самі організують. Це можуть бути ігри «Лікарня», «Магазин», «Школа», «День народження», «Дочки-матері», «Подорож до моря» тощо.

Включення у творчу діяльність

Відповідальність проявляється у прагненні дітей відстоювати свою думку, позицію чи погляди. Тому для визначення рівня сформованості у дошкільників такої якості, як відповідальність, можна застосовувати різні психодіагностичні методики, які передбачають творчу діяльність дітей, зокрема такі як «Дерево бажань» та «Чарівний будинок» (Леонід Венгер, Вікторія Юркевич), «Придумай казку» (Ольга Дьяченко) тощо.

Так, скажімо, у казці герой діє самостійно впродовж усього шляху, здійснює вибір, приймає рішення, розраховуючи на самого себе, на власні сили, проявляючи тим самим відповідальність. Тож у казці, яку дитина придумала сама, розкриваються її внутрішній стан, уявлення про людей, ставлення до навколишнього світу і, звичайно, особистісні риси.

Переживання і мрії дитини проявляються у малюнках, аплікаціях, виробках із пластиліну чи піску. Запитайте у дитини про що вона мріє. Запропонуйте їй пофантазувати. Така діяльність дитини не лише дасть змогу виявити рівень сформованості у неї відповідальності, а й сприятиме вихованню цієї якості особистості. Адже включення дошкільника у спеціально організований процес творчої діяльності впливає на становлення цілеспрямованості, самоконтролю, дисциплінованості, довільності, ініціативності — ці форми відповідальності являють собою основу зрілої якості особистості.

Видається за підтримки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

ЩОМІСЯЧНИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ЖУРНАЛ

Вихователь-МЕТОДИСТ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Триває
передплата
на II півріччя
2012 року!

№5
травень
2012

**ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ
ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ**

**Експеримент
у дошкільному закладі:
перші кроки**

**Застосування інтелект-
мап у методичній роботі**

**Виховуємо
відповідальність
у дошкільників**

**Методика навчання
техніки гри у футбол**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

БЕХ І. Д. — директор Інституту проблем виховання НАПН України, д-р психол. наук

БІЛЕЦЬКА Л. Л. — начальник відділу дошкільної освіти Управління освіти Голосіївської районної в м. Києві державної адміністрації

ГАВРИШ Н. В. — завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, д-р пед. наук, професор

ДОЛИННА О. П. — завідувач відділу науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти

ЕРЕСЬКО О. В. — директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

КОНОНКО О. Л. — завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи НДУ імені Миколи Гоголя, д-р психол. наук, професор

КРЕМЕНЬ В. Г. — президент Національної академії педагогічних наук України, д-р філос. наук, професор

КРУТІЙ К. Л. — професор кафедри педагогічної майстерності вчителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів Інституту педагогіки, психології й інклюзивної освіти РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», д-р пед. наук

ЛАДІВІР С. О. — провідний науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, канд. психол. наук

ЛИСЕНКО Н. І. — керівник напрямку «МЦФЕР: Освіта» Видавничого дому МЦФЕР

ОМЕЛЯНЕНКО Н. В. — головний редактор журналу «Практика управління дошкільним закладом», голова ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти»

ПРОЖЕНКО Т. О. — завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, д-р психол. наук

РЕЗЕНЧУК Н. В. — начальник відділу дошкільної освіти управління дошкільної освіти та кадрового забезпечення Головного управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації

САВІНОВА Н. В. — головний редактор журналу «Вихователь-методист дошкільного закладу»

ЕКСПЕРТНА РАДА

ГАЛЯПА М. М. — директор ДНЗ № 256, м. Київ

МИХАЙЛІЧЕНКО Т. П. — завідувач ДНЗ № 405, м. Донецьк

СМОЛЬНІКОВА Г. В. — старший викладач Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, канд. психол. наук

ЩОМІСЯЧНИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ЖУРНАЛ

Вихователь-МЕТОДИСТ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

№ 5

ТРАВЕНЬ

2012

Видається за підтримки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Шановні колеги!

Ось і закінчується ще один навчальний рік. Травень завжди сповнений радісних і водночас сумних клопотів для вихователів випускних груп. Адже ще один «виводок» пташенят стає на власне крило — учорашні малюки стають школярами. Вихователям завжди нелегко прощатися з дітьми, які за роки перебування у дитячому садку стали такими близькими і рідними. Яке їх чекає майбутнє? Чи готові вони до навчання у школі? Цими питаннями переймаються і педагоги, і батьки, і практичні психологи.

Зміст дошкільної освіти визначається освітнім стандартом — Базовим компонентом дошкільної освіти. 4 травня 2012 року Колегія Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України схвалила нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти, який передбачає вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини шести (семи) років перед вступом до школи.

Деякі батьки, намагаючись активно «просувати» своє чадо до світлого майбутнього, хочуть, щоб дитина пішла у перший клас ще раніше, то краще. Тож займаються з нею зранку до ночі та так, що дитині й погратися ніколи. Вчать дитину читати, рахувати тощо. А шкільний психолог раптом заявляє батькам під час прийому: «Ваша донечка — чудова дівчинка, але до шкільного навчання поки ще не готова».

Як це — «не готова»? Що власне означає «готовність дитини до школи», яка спричиняє стільки клопотів педагогам і змушує нервувати батьків? Що таке «психологічна готовність до школи»? На ці та інші запитання ви зможете знайти відповіді на сторінках цього числа журналу.

А ще у цьому числі — методика навчання техніки гри у футбол. Напередодні ЄВРО 2012 інтерес до цієї спортивної гри зріс як у дорослих, так і у дітей.

Завжди актуальними залишаються питання удосконалення фахової компетентності педагогів. Своїм досвідом роботи з педагогічним колективом діляться наші автори, зокрема такими напрацюваннями, як-от: використання інтелект-мап у методичній роботі, формування у педагогів ІКТ-компетентності.

Травень багатий не лише на свята, а й на цікаві події. Однією з таких подій стало відкриття інтернет-магазину Видавничого дому МЦФЕР. Тепер оформити передплату на улюблені журнали ви зможете у будь-який зручний для вас час. Завітайте на www.shop.mcfr.com.ua та переконайтесь у перевагах онлайн-передплати.

Ініціативним і творчим вихователям-методистам з активною життєвою позицією, які вирішили взяти участь у конкурсі «Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітній діяльності дошкільного закладу», нагадуємо, що прийом конкурсних робіт закінчується 15 червня 2012 року. На переможців чекають подарунки від компанії «Світ меблів».

Хай щастить!

З повагою
головний редактор

Наталія Савінова

КОМПЛЕКТУЄМО МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ

4 Наталія ДЯТЛЕНКО
**Експеримент у дошкільному закладі:
перші кроки**

Сучасна дошкільна освіта переживає справжній інноваційний «бум», що проявляється у прагненні педагогів віднайти нові ефективні методи, методики, технології, спробувати свої сили у дослідно-експериментальній діяльності

9 Інна КІНДРАТ
**Застосування інтелект-мап
у методичній роботі**

Одним із завдань вихователя-методиста є активізація творчого потенціалу педагогів та забезпечення зростання їхньої професійної майстерності. Ефективним шляхом активізації та розвитку творчого потенціалу вихователів є застосування у методичній роботі інтелект-мап

ДОПОМАГАЄМО МЕТОДИСТУ-ПОЧАТКІВЦЮ

16 Орієнтовна циклограма
діяльності вихователя-методиста
на червень – липень

ПРАЦЮЄМО З ВИХОВАТЕЛЯМИ

19 Тетяна ГУРЛЄВА
**Виховуємо відповідальність
у дошкільників**

У дошкільному віці поряд з такими моральними якостями, як людяність, співчутливість, чесність, автономність, наполегливість, дружба, повага до іншої людини формується і така якість, як відповідальність

30 Ліна СВАРКОВСЬКА
Граємо у футбол

У всіх програмах виховання та розвитку дітей дошкільного віку наголошується на необхідності оволодіння початковими елементами спортивних ігор (бадмінтон, городки, настільний теніс, футбол, хокей), а також вправами спортивного характеру. Окрім ігрового призначення, спортивні ігри, зокрема й футбол, є важливим засобом удосконалення системи фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку

ВИВЧАЄМО ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

40 Ліна СВАРКОВСЬКА
**Діагностика рівня оволодіння
старшими дошкільниками вмінням
грати у футбол**

Щоб процес навчання старших дошкільників гри у футбол не перетворився у біганню за м'ячем, а набув системного характеру і став результативним, педагогу слід добре орієнтуватися у нахилах і здібностях дітей, а головне — чітко відстежувати поступ кожної дитини в оволодінні технікою гри

ВЗАЄМОДІЄМО ЗІ СПЕЦІАЛІСТАМИ

43 Леся ВОВЧИК-БЛАКИТНА
**Невеселі роздуми дитячого
психолога біля порогу першого
класу, або І знову про шкільну
готовність**

Сьогодні багатьох психологів турбують проблеми не лише готовності шестирічок до шкільного навчання, а й неготовності вчителів до навчання шестирічок

ГОТУЄМО ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Наталія ГОЛОТА

50 Психологічна готовність старших дошкільників до викликів початкової освіти

Найвідповідальніший і найбільш хвилюючий етап у житті дитини 6–7 років — перехід із дошкільного навчального закладу до початкової школи. Дуже часто виявляється, що значна частина новоприбулих першокласників не готова до шкільного навчання як фізично, так і психологічно

ОЗНАЙОМЛЮЄМОСЯ ІЗ ЗАРУБІЖНИМ ДОСВІДОМ

Мар'яна БЕЗРУКИХ

55 Під знаком прискорення

«Неквапа», «ледащо» — яких тільки несхвальних епітетів не почує на свою адресу маленька людина, яка не в змозі пристосуватися до бурхливого темпу сьогоденного життя! Такий бідолаха є чи не у кожній групі дошкільного закладу: всі вже на прогулянці, а він лише куртку застібає, всі вже малюнок намалювали, а він лише воду у непроливайку наливає...

СПІЛКУЄМОСЯ З БАТЬКАМИ

Тетяна ГУРКОВСЬКА

59 Щоб дитина не загубилася у школі

Педагоги та батьки майбутніх першачків переймаються тим, наскільки діти готові до навчання у школі. Батьків зазвичай найбільше турбує, чи вміє дитина читати, писати і рахувати. Та інколи ми, дорослі, забуваємо про найбанальніші речі, наприклад розказати дитині, як поводитися у школі

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТЕНД

62 Дитина йде до школи

ОЗНАЙОМЛЮЄМОСЯ З ІКТ

Надія САДОВА

63 Наповнюємо сайт дошкільного навчального закладу

Сьогодні ми завершуємо публікацію алгоритмів зі створення сайту дошкільного закладу. Останній алгоритм розкриває порядок дій щодо наповнення створеного сайту

69 Створюємо сайт ДНЗ: покроковий алгоритм

БЕРЕМО УЧАСТЬ У КОНКУРСІ

Олена ПЕТРОВА,

Лариса ПОГОРЕЛОВА

71 Удосконалення інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів дошкільного навчального закладу

Однією зі складових фахової компетентності педагога, є компетентність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Але під ІКТ-компетентністю педагога не можна розуміти розрізнені знання і навички роботи на комп'ютері. ІКТ-компетентність — це насамперед здатність до засвоєння відповідних знань і розв'язання завдань в освітній та професійній діяльності за допомогою ІКТ

КОРИСТУЄМОСЯ КАЛЕНДАРЕМ

78 Свята та цікаві події липня і серпня